

Explaining the Components of Public Diplomacy in the Letters and Treaties of the Holy Prophet (SAWA)

Alireza Davoudi Limouni (Corresponding Author)¹, Saeed Davoudi Limouni²

1. MA Graduate in Diplomacy and International Organizations, Faculty of International Relations, Ministry of Foreign Affairs, Tehran, Iran. alirezadavoodce@gmail.com
2. Assistant Professor, Research Institute for Islamic Culture and Thought, Qom, Iran. saeeddavoudi@gmail.com

Abstract

The Prophet Muhammad (SAWA) was sent as a prophet to a society characterized by a rigid class system—a society that divided people into different strata based on material and pre-Islamic (*Jāhili*) values such as lineage, wealth, status, gender, and military power. Consequently, one of the principal objectives of the Prophet's mission was to combat this erroneous belief and replace it with the concept and principle: "Indeed, the most noble of you in the sight of Allah is the most righteous among you" (Q. 49:13). Clearly, such a reform necessitated a redefinition of the status and role of human beings and the articulation of new criteria, such as piety (*taqwā*) and universal human principles. To achieve this goal and to spread Islam throughout the Arabian Peninsula, alongside engaging with tribal chieftains and even rulers of neighboring states, the Prophet (SAWA) paid particular attention to the common people and the various societies of his time. Sending letters was one of the methods adopted by the Prophet (SAWA) in his interactions with tribal leaders, foreign rulers, and ordinary people. Through these letters, he sought to win hearts and minds (*ta'lif al-qulūb*), articulate a new definition of the criteria for excellence, and redefine social structures from an Islamic perspective. In his spiritual and Islamic invitation, the Messenger of God (SAWA) addressed both the leaders and the common

Cite this article: Davoudi Limouni, Alireza, Davoudi Limouni, Saeed, M.M. (2025). Explaining the Components of Public Diplomacy in the Letters and Treaties of the Holy Prophet (SAWA). *History of Islam*, 27(1), p. 155-184. <https://doi.org/10.22081/hiq.2026.47513.1534>

Received: 2025/05/27

Revised: 2025/11/06

Accepted: 2025/12/03

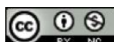
Available online: 2026/06/20

Type of article: Research Article

Publisher: Baqir al-Olum University

<https://hiq@bou.ac.ir>

©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

people of tribes and nations, and in some cases, directly addressed individual members of a tribe or community without any intermediary. This approach is also observable and analyzable in the treaties (covenants) of the Messenger of God (SAWA), as all of the Prophet's writings carry a propagational and communicative burden. In public treaties, the objective was not merely to produce a written text but to convey a message through the text, thereby demonstrating through this medium that every human being is personally addressed by God and the call of Islam. This method and style of communication and interaction represent a specific form of diplomacy, known today as public diplomacy. Despite numerous and valuable studies on the Prophet's biography and conduct (*sīrah*), treaties, correspondences, and international relations, this particular perspective on his correspondence has received less attention. Few studies have focused specifically on examining the distinct components of public diplomacy within these letters. Existing research has either analyzed the Prophet's epistolary style or, from a general perspective, examined the broad characteristics of these letters without selecting criteria specific to public diplomacy.

This article seeks to investigate, using an explanatory method and library-based sources, the hypothesis that the Prophet Muhammad (SAWA), while establishing direct communication with foreign rulers and tribal leaders, placed particular emphasis on engaging with ordinary people and individual members of various tribes and communities. Furthermore, this model of communication can offer an appropriate framework for designing and implementing public diplomacy in contemporary Islamic states. This article will first discuss the theoretical underpinnings of public diplomacy and its place within Islam. Second, it will extract and delineate certain elements and pillars of the Prophet's public diplomacy based on his letters. Consequently, by presenting a systematic framework, it will not only substantiate its hypothesis but also take a significant step toward formulating an Islamic paradigm for public diplomacy. Based on the findings of this research, Islamic states can utilize principles derived from the Prophet's *sīrah*—including peace-seeking, goodwill, respect for the rights of others, emphasis on commonalities, rejection of inequality, and other such principles—to establish a highly effective and dynamic public diplomacy system consistent with Islamic principles. This would enable them to realize the objectives and purposes of Islamic law (*maqāṣid al-sharī'ah*) while securing and safeguarding their national interests.

Keywords: Prophetic *Sīrah*, Public Diplomacy, International Relations, The Book "*Makātib al-Rasūl*" (Letters of the Messenger [of God]), Tribe.

الدبلوماسية العامة في رسائل النبي الأعظم ﷺ ومعاheadاته دراسة في مكوناتها وأسسها

علي رضا داودي ليموني^١، سعيد داودي ليموني^٢

١. حاصل على الماجستير في الدبلوماسية والمنظمات الدولية، كلية العلاقات الدولية، وزارة الخارجية (الباحث المسؤول)

alirezadavoodi@gmail.com

٢. أستاذ مساعد، مركز بحوث الثقافة والفكر الإسلامي saeeddavoudi@gmail.com

الملخص

يُعث رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) في مجتمع، كان يعاني من نظام طبقي شديد، حيث كانت تصنف مستويات مختلفة من البشر ضمن طبقات اجتماعية مختلفة، على أساس قيم مادية وجاهلية، من قبيل: النسب، والثروة، والمنصب، والجنس، والقوة الحربية وما شاكل ذلك. ومن هنا، يتضح أن النبي الأكرم (صلى الله عليه وآله وسلم)، جعل أحد الأهداف المهمة لرسالته مكافحة هذا التصور الخاطي وإحلال مفهوم: (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ) محلّه. ومن الواضح، أن تحقيق مثل هذا الإصلاح كان يستلزم إعادة تعريف مكانة الإنسان ودوره، واستجلاء معايير جديدة، كالتقوى وسائر المبادئ الإنسانية. ومن أجل الوصول إلى هذا الهدف السامي وتوسيع رقعة الإسلام في شبه جزيرة العرب، لم يقتصر اهتمام النبي (صلى الله عليه وآله وسلم)، على التواصل مع رؤساء القبائل وقادة البلدان المجاورة، بل أولى عناية خاصة بعامة الناس ومجتمعات عصره.

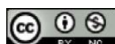
فكانت المراسلات واحدة من الأساليب التي اعتمدها رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم)، في مسار تعامله مع رؤساء القبائل وأمراء الدول والجمهور. فمن خلال إرسال الرسائل، سعى الرسول إلى تأليف القلوب، وإعادة صياغة معايير التفاضل، وإعادة تعريف النظام الاجتماعي من منظور الإسلام. وفي مسار دعوته الدينية والروحية، كان رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم)، يخاطب تارة كبار القبائل وقادة البلدان المجاورة وأهلها، وتارة أخرى كان يوجه خطابه مباشرة نحو أفراد القبيلة أو المجتمع، الأمر الذي قد تجلّى بوضوح

استناداً إلى هذه المقالة: داودي ليموني، علي رضا، داودي ليموني، سعيد (١٤٠٤). الدبلوماسية العامة في رسائل النبي الأعظم ﷺ ومعاheadاته دراسة في مكوناتها وأسسها. تاريخ الإسلام، ٢٧(١)، ص ١٨٤-١٥٥.

<https://doi.org/10.22081/hiq.2026.47513.1534>

hiq@bou.ac.ir

الناشر: جامعة باقر العلوم

نوع المقالة: بحثية

في معاهداته؛ ذلك لأنّ جميع كتاباته كانت تنطوي على طابع تبليغي، وأنّ الغاية المنشودة من المعاهدات العامة لم تكن مجرد صياغة نص مكتوب، بل كانت إيصال رسالة من خلال ذلك النص، لإبراز أنّ كل إنسان هو بنفسه مخاطب الله تعالى ومدعو إلى الإسلام. فيشكّل هذا النمط من التواصل والتفاعل شكلاً خاصاً من الدبلوماسية، يُعرف اليوم باسم الدبلوماسية العامة.

وعلى الرغم من كثرة الدراسات القيّمة التي تناولت سيرة الرسول (صلى الله عليه وآله وسلم)، ومعاهداته ومراسلاته وعلاقاته، إلّا أنّ مكوّنات الدبلوماسية العامة في مراسلاته لم تنل الحصة الكافية من الدراسة، ولم تعالج بصورة مباشرة وشاملة. في تعبير آخر، فإنّ الدراسات السابقة إما انصبّت اهتمامها على دراسة أسلوب الكتابة في رسائله، وإما تناولت الموصفات العامة لهذه الرسائل بشكل كلي، دون اختيار معايير الدبلوماسية العامة فيها وتبسيط الضوء عليها.

تأسيساً على ذلك، فتسعى الدراسة الراهنة، بالاعتماد على المنهج التبييني والمصادر المكتبية، إلى اختبار فرضية، مفادها أن رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم)، ضمن إقامة علاقات مباشرة مع أمراء البلدان ورؤساء القبائل، كان يولي اهتماماً خاصاً بالتواصل مع عامة الناس وأفراد القبائل والمجتمعات المختلفة، وأنّ هذا النمط من التواصل يمتلك اليوم قابلية تقديم نموذج مناسب في تصميم الدبلوماسية العامة وتنفيذها في البلدان الإسلامية.

في الخطوة الأولى، تتناول الدراسة المباحث النظرية ذات الصلة بالدبلوماسية العامة ومكانتها في الإسلام؛ وأما في الخطوة الثانية، فتعمل على استخراج بعض عناصر الدبلوماسية العامة من الرسائل النبوية وتصنيفها؛ ومن ثمّ، فتسعى، من خلال تقديم نموذج منهجي، إلى إثبات فرضيتها والإسهام في تبين الإطار الإسلامي للدبلوماسية العامة.

وتُظهر نتائج الدراسة أنّ الدول الإسلامية بوسعها بناء منظومتها الخاصة في ميدان الدبلوماسية العامة بصورة أكثر فاعلية وحيوية ومنسجمة مع المبادئ الإسلامية، وذلك من خلال اللجوء إلى المبادئ والأصول المستنبطة من السيرة النبوية، ومن أبرزها: السعي إلى السلام، وحب الخير للآخرين، واحترام حقوقهم، والتأكيد على المشتركات، ونفي التمييز وعدم المساواة، وما شاكل ذلك، كما يكون بإمكانها تحقيق مقاصد الشريعة الإسلامية وأهدافها، وصيانة المصالح الوطنية للدول الإسلامية ودعمها.

الكلمات المفتاحية: السيرة النبوية، الدبلوماسية العامة، العلاقات الدولية، كتاب مكاتيب الرسول، القبيلة

تبیین مؤلفه‌های دیپلماسی عمومی در نامه‌ها و پیمان نامه‌های پیامبر اعظم ﷺ

علیرضا داودی لیمونی^۱، سعید داودی لیمونی^۲

۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه (نویسنده مسئول)

alirezadavoodi@gmail.com

۲. استادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی saeeddavoudi@gmail.com

چکیده

در سیره پیامبر اعظم ﷺ نشانه‌هایی برای بهره‌بردن آن حضرت از روش‌هایی جدید در روابط خارجی مشاهده می‌شود که تاکنون بررسی شده است. یکی از این روش‌ها، گونه‌ای از دیپلماسی است که به دیپلماسی عمومی شناخته می‌شود. دیپلماسی عمومی یکی از بارزترین تحولات حوزه روابط بین‌الملل است که بر افزایش نقش سازمان‌های غیردولتی، رسانه‌ها و حتی افراد در عرصه جهانی تکیه دارد و در جامعه مخاطب هم معمولاً مردم و نهادهای غیررسمی را هدف قرار می‌دهد. سوگ‌مندانه باید گفت با وجود نشانه‌هایی از بهره‌گیری پیامبر از این روش، کشورهای اسلامی کمتر از آن بهره می‌جویند. این پژوهش ضمن ارائه تعریفی مختصر از دیپلماسی عمومی با استفاده از روش تبیینی - وصفی و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای توانسته است مؤلفه‌های متعددی از دیپلماسی عمومی را در سیره پیامبر ﷺ شناسایی و دسته‌بندی کند و از این رهگذر جایگاه و اهمیت نسبی این ابزار ارتباطی در عهد نبوی را به اثبات برساند. یافته‌های این پژوهش نشان‌دهنده ظرفیت بالای دیگر جنبه‌های زندگی پیامبر و نیز سیره دیگر معصومان (ع) برای تدوین اصول کاربردی در دیپلماسی عمومی از منظر اسلامی است.

کلیدواژه‌ها: سیره نبوی، دیپلماسی عمومی، روابط بین‌الملل، کتاب "مکاتیب الرسول"، قبیله.

استناد به این مقاله: داودی لیمونی، علیرضا، داودی لیمونی، سعید (۱۴۰۴). تبیین مؤلفه‌های دیپلماسی عمومی در نامه‌ها و پیمان نامه‌های پیامبر اعظم ﷺ. تاریخ اسلام، ۱۱(۲۷)، ص ۱۸۴-۱۵۵.

<https://doi.org/10.22081/hiq.2026.47513.1534>

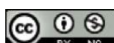
hiq@bou.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۰۶؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۸/۱۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۲؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۳/۲۵

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: دانشگاه باقرالعلوم ﷺ

نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند

مقدمه

آغاز رسالت نبی مکرم اسلام هم‌زمان با حاکم شدن زندگی قبیله‌ای و به شدت طبقاتی بر جامعه عربستان بود؛ جامعه‌ای که انسان را بر اساس ارزش‌های مادی و دنیوی جاهلی مانند نسب، ثروت، مقام، جنسیت و قدرت جنگی تقسیم می‌کرد. پیامبر گرامی اسلام یکی از اهداف مهم رسالت خود را ریشه‌کن کردن این دیدگاه غلط و جایگزینی آن با مفهوم و باور «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ»^۱ قرار داد؛ ولی تغییر این نگرش جاهلی نیازمند آن بود که بازتعریفی از جایگاه انسان و شرافت آن انجام شود و ملاکی جدید همانند تقوا و انسانیت مطرح گردد. برای رسیدن به این هدف و گسترش اسلام در جزیره العرب، پیامبر گرامی اسلام افزون بر ارتباط با سران قبایل و حتی در مقیاس بزرگ‌تر با سران کشورهای همسایه، توجه خاصی به مردمان عادی عصر خود داشت و با استفاده از روش‌های ممکن سعی در برقراری ارتباط و جلب این گروه‌ها به سمت هدایت داشت.

یکی از روش‌هایی که پیامبر گرامی اسلام در برخورد با هر دو گروه (سران قبایل و کشورها و مردم عادی) پیش گرفته بودند، ارسال نامه برای تألیف قلوب به سمت اسلام یا تحکیم رشته‌های نورانی اسلام در قلب تازه‌مسلمانان قبایل مختلف بود. بی‌شک مخاطب قرارداد هر کدام از سران کشورها و قبایل، درواقع صحبت با مردمان سرزمین‌ها و قبایل مختلف برای دعوت به هدایت و رستگاری بوده است؛ ولی پیامبر گرامی اسلام در برخی نامه‌ها بدون واسطه و مستقیم، تمام مردمان یک منطقه یا قبیله را مخاطب قرار می‌دادند و در برخی نامه‌ها در کنار سران و بزرگان کشورها مردم عام را نیز خطاب قرار می‌داد. همین نکته در پیمان نامه‌های پیامبر گرامی اسلام نیز نمود برجسته‌ای دارد؛ چراکه تمامی نوشته‌های پیامبر گرامی اسلام دارای بار تبلیغی است و هدف در پیمان نامه‌های عمومی نه تنها نوشتن یک متن، بلکه ارسال پیام از طریق متن و فعل است تا به واسطه این ابزار

نشان دهند که هر انسان مستقیم مخاطب خداوند و دین اسلام است؛ یعنی گونه‌ای خاص و دارای ویژگی‌های مخصوص به خود که امروزه مشابه آن را می‌توان در قالب دیپلماسی عمومی نام‌گذاری و شناسایی کرد.

می‌توان ادعا کرد تاکنون پژوهشی متمرکز به بررسی مؤلفه‌های خاص دیپلماسی عمومی در این نامه‌ها نپرداخته است و پژوهش‌های موجود یا به بررسی سبک نوشتاری پیامبر گرامی اسلام پرداخته‌اند؛ همانند مقاله «سبک نامه‌ها و دیگر نوشته‌های پیامبر اکرم ﷺ»^۱ یا در نگاهی کلی، ویژگی‌های عمومی این نامه‌ها را بدون گزینش مقیاس خاصی بیان داشته‌اند؛ همانند مقاله «معرفی کتاب مکاتیب الرسول ﷺ»^۲، مقاله «پژوهشی در نامه‌های پیامبر ﷺ»^۳ و مقاله «نامه‌های پیامبر اعظم ﷺ»^۴. بنابراین نوشتار حاضر نخستین پژوهش تخصصی با موضوع دیپلماسی عمومی حول نامه‌های پیامبر گرامی اسلام و نیز اولین بررسی کاملاً تخصصی - موضوعی در این باره است.

مقاله حاضر با استفاده از روش تبیینی و گردآوری کتابخانه‌ای می‌کوشد به بررسی این فرضیه بپردازد که پیامبر گرامی اسلام در کنار ایجاد ارتباط مستقیم با سران کشورها و رؤسای قبایل، توجه خاصی بر برقراری ارتباط با مردمان عادی و اعضای جوامع مختلف داشتند و این ارتباط خاص قابلیت ارائه اسلوبی مناسب عصر حاضر برای قالب بندی جریان دیپلماسی عمومی در کشورهای اسلامی را دارد. بنابراین در گام نخست به بحث درباره مباحث نظری دیپلماسی عمومی و جایگاه آن در اسلام می‌پردازد؛ سپس در گام دوم برخی عناصر و ارکان دیپلماسی عمومی پیامبر را با توجه به نامه‌های آن حضرت استخراج و جدا می‌کند؛ در نهایت نیز با ارائه اسلوبی نظام‌مند افزون بر اثبات فرضیه خود، گامی بلند در

۱. حسینی، «سبک نامه‌ها و دیگر نوشته‌های پیامبر اکرم ﷺ»، ۱۳۷۶.

۲. هوشمند، «معرفی کتاب مکاتیب الرسول ﷺ»، ۱۳۸۰.

۳. علینقیان و ابراهیم، «پژوهشی در نامه‌های پیامبر ﷺ»، ۱۳۹۳.

۴. سلطانی رنای، «نامه‌های پیامبر اعظم ﷺ»، ۱۳۸۸.

تبیین چارچوب اسلامی دیپلماسی عمومی برمی دارد که تا کنون مورد مشابه آن در این باره انجام نگرفته است.

مفهوم شناسی

واژه دیپلماسی با وجود تعاریف متعدد، دارای بار معنایی نزدیک به هم است؛ چنان که برخی دیپلماسی را هنر و فن اداره سیاست خارجی، تنظیم روابط بین المللی و حل و فصل اختلافات بین المللی با بهره گیری از شیوه های مسالمت آمیز تعریف می کنند و گروهی دیگر دیپلماسی را دانش ارتباط میان سیاستمداران و سران کشورهای جهان دانسته اند.^۱ در یک مقیاس عام، دیپلماسی به مثابه ابزاری است که سیاست خارجی با به کارگیری آن به جای جنگ، به هدف های خود می رسد. هانس مورگنتا (۱۹۸۰)^۲ معتقد است: «دیپلماسی هنر مرتبط کردن عناصر قدرت ملی به مؤثرترین شکل با آن دسته از ویژگی های شرایط بین المللی است که به منافع ملی مرتبط می شود».^۳ دیپلماسی بر اساس تعریف وی، تدوین کننده و مجری سیاست خارجی و مغز متفکر قدرت ملی است.

دیپلماسی در دنیای امروز دستخوش دگرگونی های اساسی شده است؛ بر همین اساس امروزه چهار نوع دیپلماسی از سوی کشورهای جهان به کار گرفته می شود که عبارت اند از: دیپلماسی پنهان، دیپلماسی آشکار، دیپلماسی عمومی و دیپلماسی خط دو.^۴ دیپلماسی در شکل سنتی محدود به دیپلماسی آشکار و پنهان بود. کارویژه دیپلماسی سنتی، برقراری ارتباط های رسمی و غیررسمی با مقامات رسمی کشور هدف در راستای رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده است؛ از این رو قهر، اجبار و تطمیع از ابزارهای عمده

۱. هادیان واحدی، «جایگاه مفهومی دیپلماسی عمومی»، ۱۳۸۸.

۲. Hans Morgenthau، نویسنده و نظریه پرداز مشهور حوزه روابط بین الملل و جریان واقع گرایی.

۳. مورگنتا، سیاست میان ملت ها، ۱۳۷۴، ص ۷۴.

4. Track II Diplomacy.

این دیپلماسی هستند. در این شیوه صرفاً مقامات رسمی یک کشور فقط از منظر جایگاه حقوقی به مثابه هدف تلقی می‌شوند و جامعه یا همان فضای عمومی یک کشور بدون اهمیت تلقی می‌شود.

تحت تأثیر تغییرات مهم در ابزار اطلاع‌رسانی و ارتباطات، امروزه شاهد ظهور اشکال دیگر دیپلماسی هستیم که نتیجه آن افزایش نقش و جایگاه افکار عمومی در دیپلماسی است.^۱ اصطلاح دیپلماسی عمومی را نخستین بار الموند گولین (۱۹۸۷)^۲ رئیس مدرسه حقوق و دیپلماسی فلچر^۳ در دانشگاه تافتز^۴ سال ۱۹۶۵ در آمریکا به کار گرفت معنای آن «ارتباطات معطوف به منافع ملی یک کشور از طریق ارتباط با مردم خارج از مرزهای جغرافیایی بود».^۵ امروزه با توجه به همان معنای اولیه، دیپلماسی عمومی را به اختصار به نبرد برای تسخیر قلب‌ها و مغزها توصیف می‌کنند یا هرگونه تلاش برای برقراری ارتباط مستقیم با مردم یک کشور و هدایت افکار عمومی آن کشور به سوی اهداف موردنظر کشور عامل.^۶

هدف از متقاعد کردن مردم کشور دیگر، پیروی جامعه هدف از هنجارهایی است که رفتار مطلوب کشور اول را ایجاد می‌کند. دیپلماسی عمومی به دلیل تأکید بر همین ارتباط مستقیم با توده مردم بر سیاست اقناع به مثابه ابزار اصلی تأکید دارد. بر همین اساس مسئله شناخت مخاطب یکی از مباحث اصلی و مورد توجه در دیپلماسی عمومی است.^۷ این مسئله بدان دلیل دارای اهمیت است که هر گروه از مخاطبان عام بر اساس ویژگی‌ها و

۱. بختیاری، «بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های دیپلماسی عمومی با مفاهیم نرم»، ۱۳۹۰، ص ۱۴۹.

۲. Almond Gulion.

۳. Fletcher School of Law and Diplomacy.

۴. Tufts University.

۵. یزدانی و نژادزنده، «کاربست دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در چارچوب اصول و ارزش‌های انقلاب اسلامی»، ۱۳۹۲.

۶. هادیان واحدی، «جایگاه مفهومی دیپلماسی عمومی»، ۱۳۸۸.

۷. دهقانی فیروزآبادی و فیروزی، دیپلماسی عمومی ایران در دوران اصول‌گرایی، ۱۳۹۱، ص ۷۶.

شرایط خاص خود نیازمند گونه‌ای از ادبیات و شیوه برخورد هستند. مخاطب قرارداد بر اساس اموری مانند سن، جنسیت، تحصیلات، طبقه اجتماعی، سابقه تاریخی و تمدنی، فرهنگ اجتماعی و شرایط زندگی دارای گونه‌ها و شرایط متفاوتی است؛ به همین دلیل مخاطب‌شناسی در دیپلماسی عمومی امری ضروری است؛ درحالی‌که در دیپلماسی سنتی به دلیل تأکید بر ارتباط با مسئولان و مقامات حاکم، نیاز به مخاطب‌شناسی عمومی و گسترده فراتر از افراد حاکم حس نمی‌شود؛ همچنین ابزار قهر و تطمیع نیازمند مخاطب‌شناسی وسیع و خاصی نیست.

گفتنی است آنچه از آن با عنوان دیپلماسی عمومی پیامبر گرامی اسلام تعبیر می‌کنیم، همان مفهوم مورد نظر در جوامع دانشگاهی غربی نیست؛ چراکه در دیپلماسی عمومی اسلامی، «مردم» یا «عموم» از این حیث ارزش می‌یابند که انسان هستند و باید به سمت تعالی و سعادت هدایت شوند، نه بدان دلیل که شهروند دولت خاصی هستند که باید به افکارشان جهت داده شود.^۱

با توجه به روش‌های ابلاغ دعوت الهی از سوی پیامبر اسلام ﷺ، می‌توان ادعا کرد که این نوع دیپلماسی در اسلام با تفاوت‌هایی در برابر مفهوم امروزی و مصطلح آن مورد توجه بوده است؛ از جمله این تفاوت‌ها می‌توان به جامعه هدف، شیوه تفکیک و مرزبندی میان جوامع و... اشاره کرد. اساساً اسلام بر توجه به ملت‌ها و ارتباط با افکار عمومی تأکید می‌ورزد.

آنچه ما به عنوان دیپلماسی عمومی پیامبر گرامی اسلام نام نهاده‌ایم، بیشتر بر مشترکات مخاطب‌محور آن با دیپلماسی عمومی جدید تمرکز دارد؛ بنابراین تأکید این مقاله بر سیاست اقناع و جذب مخاطبی است که در هر دو گونه نبوی و مدرن دیپلماسی عمومی وجود داشته و معنای مشابهی دارد.

۱. دهقانی فیروزآبادی، «سطوح و انواع دیپلماسی عمومی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)»، ۱۳۹۲.

عناصر دیپلماسی عمومی پیامبر ﷺ

از بررسی نامه‌های باقی مانده از پیامبر گرامی اسلام که برای اقوام، قبایل و ساکنان شهرهای مختلف ارسال شده است یا پیمان نامه‌هایی که با آنها منعقد نمودند، می‌توان مؤلفه‌هایی را به دست آورد که در جایگاه مؤلفه‌های دیپلماسی عمومی اسلام در دوران کنونی مشخص و معرفی شود. این مؤلفه‌ها را می‌توان در قالب‌های زیر تفکیک و دسته‌بندی کرد.

۱. آغاز با رحمت و بخشندگی

از ویژگی‌هایی که مورخان برای اعراب در عصر جاهلیت بر شمرده‌اند، بی‌رحمی، خشونت و قساوت قلب است؛ حضرت امیر (ع) نیز در خطبه‌ای خطاب به اعراب فرمودند: «شما جمعیت اعراب پیش از بعثت محمد بن عبدالله ﷺ پیوسته خون هم را می‌ریختید و پیوند با خویشان را قطع می‌کردید»^۱. شارحان در تفسیر این فراز از خطبه ۲۶ نهج البلاغه ذکر کرده‌اند: «اعراب جاهلی دائم در پی خونریزی و جنگ بودند... و شجاعت را به معنای آدم‌کشی می‌دانستند»^۲.

در چنین وضعیتی پیامبر گرامی اسلام با پیام رحمت و بخشش الهی مبعوث شد که این پیام در نامه‌های ایشان به خوبی مشاهده می‌شود. ایشان بی‌استثنا در آغاز تمامی نامه‌ها از عبارت «بسم الله الرحمن الرحيم» در جایگاه نماد عطف و مهربانی خداوند استفاده می‌کردند تا پیام آور رحمت و بخشش باشند؛ از این رو همواره به کاتبان در نوشتن نامه تأکید داشتند ابتدای نامه را با این عنوان آغاز کنند^۳. شایان ذکر است که در میان تمامی نام‌های خداوند که در ابتدای کلام از آن استفاده می‌شود، هیچ‌کدام مثل این عبارت بر رحمت و

۱. شریف الرضی، نهج البلاغه، ۱۳۵۸، ص ۸۹.

۲. مکارم شیرازی، پیام امام، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۱۱۲.

۳. برای مشاهده استفاده دائم از این لفظ مشاهده کنید: احمدی میانجی، مکاتیب الرسول ﷺ، ۱۴۱۹ق.

مهر الهی تأکید ندارد و این امر را می‌توان یکی از نشانه‌های گرایش به اسلام در آن دوران نامید؛ چنان‌که در آیه ۱۵۹ سوره «آل عمران»^۱ و برخی روایات^۲ تأکید می‌کند که همین مهر و محبتی که پیامبر گرامی اسلام در جامعه نشان می‌دادند، یکی از اهداف بعثت و عاملی برای گرایش مردم به اسلام بود.

استفاده مکرر از یک شیوه مثبت در دیپلماسی عمومی، ایجادکننده تصویری ثابت در ذهن مخاطب است که در دیپلماسی عمومی کاربرد فراوانی دارد. مسئولان نظام اسلامی می‌توانند با استفاده از این مؤلفه مورد تأکید اسلام در سطح بین‌المللی به مقابله با تصویرسازی منفی از اسلام و مسلمانان یا همان اسلام‌هراسی بپردازند و دیپلماسی عمومی خود را پویاتر و فعال‌تر کنند و تأثیرگذاری آن را افزایش دهند. بی‌شک استفاده از این ابزار، شرایط و زمینه را برای انتقال پیام اصلی اسلام آماده می‌کند و در دورانی که اسلام‌هراسی مانع ارتباط میان جوامع مسلمان و غیرمسلمان است، این ابزار می‌تواند زمینه‌ساز آغاز گفتگو تلقی شود.

۲. خلوص در معرفی خود

نسب و خاندان در دوران جاهلیت از عوامل برتری و شرافت به شمار می‌آمد و در کنار آن مقام و منصب دنیوی نیز عامل دیگری در شرافت و عزت افراد محسوب می‌شد. اموری مانند کلیدداری یا پرده‌داری کعبه یا سقایت حاج و ...، مقام‌های مهمی بود که برای دست‌یابی به آن همیشه رقابت و درگیری وجود داشت.^۳ پیامبر گرامی اسلام در این شرایط در معرفی خود همواره از عنوان «از محمد ﷺ فرستاده خدا» استفاده می‌کردند.^۴ این روش

۱. «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ».

۲. «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» (مجلسی، بحار الانوار، ۱۴۱۰ق، ج ۶۸، ص ۳۸۲) و «إِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ» (مجلسی، بحار الانوار، ۱۴۱۰ق، ج ۱۸، ص ۲۴۳).

۳. ازرقی، اخبار مکه و ما جاء فیها من الآثار، ۱۴۱۶ق، ج ۱، ص ۱۰۹-۱۱۰؛ ایزوتسو، خدا و انسان در قرآن، ۱۳۶۱، ص ۴۸.

۴. ر.ک: حمیدالله، نامه‌ها و پیمان‌های سیاسی حضرت محمد(ص) و اسناد صدر اسلام، ۱۳۷۴.

نه تنها در برابر مردم عادی که حتی در برابر سلاطین و بزرگان ادیان دیگر نیز مورد استفاده حضرت قرار گرفته است. ایشان در نگارش نامه برای سلاطین ایران، روم و حبشه نیز از خود با عنوان بنده و فرستاده خداوند استفاده می‌کردند.^۱ روش پیامبر گرامی اسلام در معرفی خود در برگیرنده دورویه ثابت و مهم است:

الف) پیامبر گرامی اسلام در معرفی خود در این نامه‌ها هرگز از نسب شریف‌شان استفاده نکرده‌اند و فقط از نام خود استفاده می‌کردند؛ در حالی که ایشان دارای یکی از شریف‌ترین نسب‌ها در آن دوران بودند و به دلیل بنی‌هاشمی بودن، از جایگاه خاصی میان مردم داشتند.^۲

ب) پیامبر گرامی اسلام در دورانی که در مدینه ریاست مسلمانان و حکومت اسلامی را در اختیار داشتند، هرگز در معرفی خود از عناوینی مانند حاکم، رئیس، ولی یا عناوین دنیوی دیگر استفاده نمی‌کردند، بلکه فقط خود را فرستاده‌ای از جانب پرودگار معرفی می‌کردند که وظیفه ابلاغ دستورات خداوند را بر عهده دارند که همانند شیوه خداوند در معرفی پیامبرش در قرآن^۳ است.

اسلام در روش تبلیغ و جذب خود ارسال پیام برادری و برابری و ارتباط مستقیم را به کار برده است. امروزه که خشونت و تبعیض فراگیر شده است، استفاده از این دیدگاه اسلام در جلب انظار و افکار عمومی بی‌شک بسیار مفید و مؤثر خواهد بود. نظام اسلامی می‌تواند با استفاده از همین روش ضمن کنارزدن ارزش‌ها و برتری‌های مادی‌گرایانه، اخلاص و مقابله با برتری جویی منفی را تبلیغ نماید و جهانیان را به اندیشه متری خود جذب کند.

۱. همان، ص ۱۱۸، ۱۱۰ - ۱۲۰، ۱۴۵، ۱۶۲، ۱۶۷، ۱۷۶، ۲۰۰، ۲۰۴، ۲۰۹، ۲۱۵، ۲۳۱، ۲۴۰.

۲. نیشابوری، صحیح مسلم، ۱۴۰۱ق، ج ۴، ص ۱۷۸۲.

۳. «مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ» (احزاب: ۴۰).

۳. استفاده از استدلال منطقی و جدال احسن

قرآن اسلوب خاصی را برای برخورد با غیرمسلمانان اعم از کافران و مشرکان ارائه می‌دهد؛ این اسلوب و روش‌ها بخشی از شیوه ارتباط و گفتگو با جهانیان است که بخش مهم دیپلماسی عمومی اسلامی را شکل می‌دهد. یکی از مهم‌ترین آیات مربوط به این اسلوب، آیه ۱۲۵ سوره «نحل» است که با استفاده از آن می‌توان این اصول را در عناوین زیر دسته‌بندی کرد:

الف) عقلانیت و منطق نخستین ابزار دعوت

خداوند در گام نخست از دعوت به اسلام می‌گوید: «به وسیله حکمت به سوی راه پروردگارت دعوت کن».^۱ آیت الله مکارم شیرازی ذیل این آیه می‌نویسد: «حکمت به معنای علم و دانش و منطق و استدلال است و از آنجاکه ... مانع از فساد و انحراف است، به آن حکمت گفته شده ... این استفاده از استدلال از آن‌روی اهمیت دارد که هدف اسلام نه صرف جمع‌آوری پیرو که هدایت عقلانی و ارادی مردم است و به همین دلیل استدلال منطقی و حکمت جایگاه رفیعی در دین اسلام و روش‌های دعوت در اسلام دارد».^۲

یکی از مصادیق بارز این امر، نامه پیامبر گرامی اسلام به یهود خیبر و دعوت ایشان به اسلام است که در آن با استدلال منطقی مبتنی بر تورات، نبوت خود را اثبات می‌کنند. ایشان در این نامه ضمن اشاره به این نکته که خداوند در تورات در جایگاه کتاب مقدس یهودیان بر پیامبری ایشان گواهی داده است، استدلال می‌نمایند که یهودیان بنا بر همین دستور الهی باید به پیامبر جدید ایمان بیاورند و از او اطاعت کنند؛ درنهایت نیز می‌فرمایند بی‌شک اگر چنین معنایی در کتاب خود نیافتید، پس بر شما الزامی وجود ندارد.^۳ این

۱. «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ» (نحل: ۱۲۵).

۲. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴، ج ۱۱، ص ۴۵۶.

۳. ابن هشام، السيرة النبوية، ۱۹۶۳، م، ص ۳۷۷.

استدلال منطقی و احتجاج متقن پیامبر گرامی اسلام، بی شک بر قلب آن که به دنبال حقیقت است، خواهد نشست و او را به راه حق رهنمون می‌کند.

در نامه‌هایی دیگری همانند نامه به بنی غفار، بنی زرعه و بنی الزبعة^۲ نیز می‌توان مشاهده کرد که پیامبر گرامی اسلام استدلال مبتنی بر عقل و اندیشه را به مثابه روشی مؤثر در اقناع مخاطب عام مورد توجه قرار می‌دهند.

دیپلماسی عمومی یک کشور اسلامی در زمان کنونی باید در گام نخست مبتنی بر استدلال و گفتگوی منطقی باشد؛ چرا که قلب جهانیان را می‌توان با ارائه حقایق از طریق استدلال و احتجاج منطقی به دست آورد و زمینه هدایت را برای این گروه فراهم کرد. این واقعیتی انکارناپذیر است که جهان کنونی به دلیل عبور از منابع متعدد کشف حقیقت همانند کشف و شهود و تمرکز بر حواس تجربی و عقلانیت، بیش از پیش دوسدار استدلال و حکمت عقلی است و همین مسیری برای آغاز یک گفتگوی دوجانبه میان مسلمانان و جوامع غیراسلامی می‌تواند باشد.

ب) توصیه و نصیحت برای جلب افکار عمومی

خداوند در ادامه آیه ۱۲۵ سوره «نحل» پس از ارائه راهکار استدلال منطقی، دومین راه هدایت بشر به سمت سعادت را استفاده از موعظه و پند و اندرز معرفی می‌کنند: «و به وسیله اندرزهای نیکو»^۳. آنچه بیش از عقلانیت صرف در موعظه نیکو مورد توجه است، استفاده از احساس پاک انسانی در راستای هدایت او به مسیر درست و سعادت بخش است. تاریخ همواره شاهد غلیان احساسات و هیجان‌های بشری بوده است که همین هیجان‌ها اگر از طریق صحیح ایجاد و هدایت شود، می‌تواند سعادت جامعه را در پی

۱. ابن سعد، الطبقات الکبری، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۲۶؛ ابن حبیب، المحبّر، ۱۴۲۱ق، ص ۱۱۱.

۲. ابن سعد، الطبقات الکبری، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۲۴.

۳. «وَالْمَوْعِظَةُ الْحَسَنَةُ» (نحل: ۱۲۵).

داشته باشد. در تفسیر نمونه با اشاره به همین موضوع بیان شده است: «موعظه حسنه از بعد عاطفی به انسان می‌نگرد و مقید ساختن موعظه به حسنه شاید اشاره به آن است که اندرز در صورتی مؤثر می‌افتد که خالی از هرگونه خشونت، برتری جویی و تحقیر باشد...؛ بنابراین موعظه هنگامی اثر عمیق خود را می‌بخشد که "حسنة" باشد و به صورت زیبایی پیاده شود».^۱

یکی از مواردی که پیامبر از موعظه در نامه‌های خود بهره برده است، نامه به حاکم حبشه و مردم آن است که در آن ضمن اشاره به اعتقادات مسلمانان پیرامون حضرت مریم و مسیح (ع)، در ادامه از باب خیرخواهی فرموده‌اند: «من فرامی‌خوانم تو را سپاهیان و مردمت را به سوی خدای چیره‌دست و شکوهمند و بزرگ؛ به راستی که پیام خدا را گزاردم و اندرز و نیک‌خواهی را بیان کردم؛ از این رو پند مرا بپذیرید. ایمنی [از عذاب خدا] از آن کسی است که پیرو راستی گردد».^۲

استفاده از این ادبیات در فراخواندن ابنای بشر می‌تواند تأثیر شگرفی بر انسان بگذارد. موعظه حسنه یا ویژگی خالی بودن از هرگونه فریب، تکبر و تحقیر می‌تواند جوامع غیرمسلمان را علاقه‌مند به پیام و مرام اسلام و مسلمانان نماید؛ به همین علت این روش باید در دنیای کنونی در منظومه دیپلماسی عمومی دولت‌های مسلمان به کار گرفته شود.

۴. قاطعیت در ضمن عطوفت

از ویژگی‌های بارز حضرت رسول اکرم ﷺ، عطوفت در برابر مسلمانان و بندگان خدا در کنار قاطعیت و جدیت در امور دینی، حقوق الهی و حق الناس بوده است. همین مسئله یکی دیگر از ویژگی‌های نامه‌های رسول اعظم و دیپلماسی عمومی در اسلام است. پیامبر

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴، ج ۱۱، ص ۴۵۷.

۲. «فانی ادعوك و جنودك الى الله عزوجل وقد بلغت و نصحت فاقبلوا والسلام على من اتبع الهدى».

۳. طبری، تاریخ الرسل والملوک، ۱۴۰۳، ص ۱۵۶۹؛ قسطلانی، المواهب اللدنیة، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۲۹۱.

گرامی اسلام زبان توصیه و مهربانی را برای جلب نظر مردم و قبایل مختلف به کار می‌بردند؛ ولی هنگامی که قصد ابلاغ فرمان الهی را داشتند، از الفاظ و زبان قاطع بهره می‌گرفتند تا اهمیت مسئله و لزوم التزام به آن بدین وسیله روشن گردد.

صرف استفاده از زبان دستوری و تحکم‌آمیز سبب رانده شدن افراد و نپذیرفتن کلام می‌شود؛ چراکه حالت دافعه را در افراد به شدت افزایش می‌دهد و حس همراهی و همدلی را از میان می‌برد. از سوی دیگر، استفاده نکردن از زبان قاطع و دستوری در ابلاغ امور مهم، می‌تواند سبب شود که افراد میزان اهمیت اطاعت از دستورات را متوجه نشوند.

جاذبه زبان نصیحت و دافعه تحکم اگر با هم و در جای مناسب به کار گرفته می‌شود، می‌تواند عاملی برای دستیابی به هدف مطلوب باشد و این یکی از ویژگی‌های دیپلماسی عمومی پیامبر اکرم در آن زمان بوده است؛ برای مثال ایشان در نامه به یهود خیبر درباره تعیین قاتل عبدالله فرزند سهیل که در زمین‌های خیبر کشته شده بود، قاطعانه سخن می‌راند؛ چون هدف اجرای حکم الهی برای یافتن قاتل و قصاص بود. بر همین اساس ایشان مرقوم داشتند: «بی‌گمان او در میان خانه‌های شما کشته شده است؛ از این رو یا خون‌بهای وی را بپردازید یا بدانید که به دشمنی و پیکار با خدا برخاسته‌اید».^۱ اما در نامه‌ای دیگر به همین قوم برای جلب نظر و دعوت به حق، قول نرم و لین را به کار می‌برند و می‌نویسند: «از محمد فرستاده خدا، یار و برادر موسی و گواه راستی پیام‌های آسمانی وی، شما را سوگند می‌دهم به خدا و به کتاب آسمانی‌تان و به آن کس که دریا را شکافت، شما را نجات و دشمنانتان را غرق کرد و به گروه‌های یهود پیش از شما ترنجبین سپید و بلدرچین خورانید».^۲

۱. «انه قد وجد قتیل بین ابیاتکم فدوه و ائذنونوا بحرب من الله».

۲. ابن هشام، السيرة النبوية، ۱۹۶۳م، ص ۳۷۷؛ طبری، تاریخ الرسل والملوک، ۱۴۰۳ق، ص ۱۵۸۹.

۳. «من محمد رسول الله اخي موسى وصاحبه، بعثه الله بما بعثه بي اني انشدكم بالله وما انزل على موسى يوم طور سيناء و فلق لكم البحر وانجاكم واهلك عدوكم واطعمكم من المن والسلوى وطل عليكم الغمام» (ابن هشام، السيرة النبوية، ۱۹۶۳م، ص ۷۷۸؛ متقی هندی، کنز العمال، ۱۴۰۹ق، ج ۱، ص ۵۹).

این روش در دیگر مرقومه‌های ایشان نیز به روشنی مشاهده می‌شود؛ از جمله ایشان در نامه به اسقف «ایله» و مردمان آن در کلامی سرشار از مهر عنوان می‌کنند: «سلامت و ایمنی با شماست اگر خداوند یکتا را پرستش نمایید تا در امن و امان باشید» و در ادامه قاطعانه مخالفت با اراده الهی را به معنای شروع جنگ قلمداد می‌کنند.^۱ ایشان همچنین در نامه به مردم عمان، پس از دعوت مردم به اسلام و رحمت متذکر می‌شوند که در صورت سرپیچی به جنگ با آنان اقدام خواهد کرد.^۲ موارد دیگری مانند قبیله حدس از لخم، قبیله عبدالقیس، بحرین و دما (روستایی در عمان)^۳ نیز می‌تواند نشان‌دهنده کاربرد هوشمندانه عطوفت در کنار قاطعیت در دیپلماسی عمومی اسلامی باشد.

۵. نفی نابرابری‌ها و بهره‌کشی از یکدیگر

پیامبر گرامی اسلام با توجه به همین روش و اصول اسلامی، در نامه‌های خود ضمن نفی تفاوت‌ها اعلام می‌کردند که امتیازهای دوران جاهلیت برای ارزش‌گذاری انسان‌ها باطل است و تفاوتی میان انسان‌ها نیست و هرکه با هر پیشینه و جایگاهی به آیین اسلام وارد شود، برابر با دیگر مسلمانان محسوب خواهد شد. ایشان در نامه به مردم بحرین می‌فرمایند که هر کسی از کفار ایمان آورد، در سود و زیان با من و دیگر مسلمانان برابر است.^۴ همچنین در نامه‌ای به بنی غفار^۵ ضمن مسلمان خواندن آنان گواهی می‌دهد که این قبیله و هرکه به

۱. «سلم أنتم؛ فإني أحمد إليكم الله الذي لا إله إلا هو فإن أردتم أن يأمن البرّ والبحر فأطع الله ورسوله. و يمنع عنكم كلّ حقّ كان للعرب والعجم إلا حقّ الله وحقّ رسوله. وإنك إن ردّدتهم ولم ترضهم لاأخذ منكم شيئاً حتى أقاتلكم فأسيي الصغير وأقتل الكبير، فإني رسول الله بالحق؛ أو من بالله وكتبه ورسله، وبالمسيح ابن مريم أنه كلمة الله، وإني أو من به أنه رسول الله».

۲. حمیدالله، نامه‌ها و پیمان‌های سیاسی حضرت محمد (ص) و اسناد صدر اسلام، ۱۳۷۴، ص ۱۶۲ - ۱۷۶.

۳. همان، ص ۲۰۹، ۲۰۴، ۲۱۵.

۴. بلاذری، انساب الأشراف، ۱۳۹۴ق، ص ۷۹؛ ابن سلام، کتاب الأموال، ۱۹۶۸م، ص ۵۲.

۵. ابن سعد، الطبقات الكبرى، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۲۶؛ ابن حبیب، المحبّر، ۱۴۲۱ق، ص ۱۱۱.

اسلام درآید، با دیگر مسلمانان برابر است؛ همچنین در نامه برای بنی زرعه و بنی الرّبعة^۱ از جهینه، تفاوت میان شهرنشینان و صحرائنشینان را نفی می‌کنند.

تأکید بر برابری انسان‌ها و نفی تمام تفاوت‌ها و تبعیض‌ها، بی‌شک عامل برتری و جذاب سازی دیپلماسی عمومی کشورهای اسلامی قلمداد می‌گردد و استفاده از این سنت حسنه و دینی پیامبر گرامی اسلام می‌تواند ابناى بشر را به سوى مسیر هدایت سوق دهد.

۶. تأکید بر اشتراک‌های میان اسلام و ادیان ابراهیمی

قرآن در ارتباط با پیروان ادیان ابراهیمی همواره بر نقاط مشترک تأکید می‌کردند؛ از این رو اهل کتاب را در آیه ۶۴ سوره «آل عمران» به بزرگ‌ترین بنیاد و زیرساخت همزیستی مسالمت‌آمیز فرامی‌خواند: «بگو ای اهل کتاب، بیایید به سوی سخنی که بین ما و شما یکسان است؛ که جز خداوند یکتا را نپرستیم». ایشان با استفاده از همین مشترکات، سعی در جلب قلوب آنها داشته است.

پیامبر گرامی اسلام در نامه‌هایی که به اهل کتاب نوشته‌اند، با تبعیت از همین روش قرآن بر حقانیت پیامبران سابق، بر اشتراک‌های میان مذاهب ابراهیمی تأکید داشتند. تأکید بر حقانیت رسولان پیشین، باوری برخاسته از عمق دین اسلام است و اعلام رسمی این موضوع به‌ویژه در مواجهه با اهل کتاب، عاملی برای تألیف قلوب و ایجاد حس نزدیکی و برادری میان ادیان ابراهیمی است که از منبعی واحد سرچشمه می‌گیرند؛ برای مثال در نامه به یهود خیبر^۲ - که بیان شد - بر مشترکات دین اسلام و یهودیان تأکید می‌کنند و بر اساس همان مشترکات، سعی در جلب قلوب یهودیان به دین اسلام داشتند.

۱. ابن سعد، الطبقات الکبری، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۲۴.

۲. ابن هشام، السیرة النبویة، ۱۹۶۳، ص ۳۷۷؛ المتقی الهندی، کنز العمال، ۱۴۰۹ق، ج ۱، ص ۵۹.

ایشان در نامه به اسقف و مردمان ایل و نیز اسقف قسطنطنیه و مردمان آن، ضمن اعلام صلح طلبی با مسیحیان بر وجوه مشترک اسلام و مسیحیت مانند اعتقاد به خداوند، چگونگی خلقت حضرت عیسی (ع) و پاکدامنی حضرت مریم (س) و همچنین پیامبرانی مانند ابراهیم، اسحاق، اسماعیل، یعقوب (ع) و کتاب آسمانی مسیحیان تأکید می‌کنند و با استفاده از همین وجوه مشترک، دعوت خود را شکل داده‌اند.

ایشان در نامه به حاکم حبشه و مردم آن نیز از همین مشترکات بهره برده‌اند؛ در آن نامه نوشته‌اند: «پس از سپاس و ستایش خدا، ... گواهی می‌دهم که عیسی پسر مریم، روح خدا و کلمه اوست که آن را افکند بر مریم عذرای پاک پاکدامن».^۳

در دوران کنونی که بیش از نیمی از مردم جهان پیروان دودین اسلام و مسیحیت هستند، تأسی به نبی گرامی اسلام در تأکید بر امور مشترک میان این ادیان می‌تواند به مثابه یکی از مؤلفه‌های دیپلماسی عمومی ایشان در جلب افکار عمومی مسیحیان و پیروان سایر ادیان ابراهیمی تأثیر بسزایی داشته باشد.

۷. تأکید بر صداقت، درستی و وفای به عهد

صداقت، امانت و وفای به عهد از سجایای اخلاقی مشهور پیامبر گرامی اسلام است؛ به همین دلیل ایشان در دوران جاهلیت به «امین» ملقب شده بودند و کسی در درستی کلام و وفای بر عهد ایشان ذره‌ای شک نداشت.^۴ تأکید ایشان بر صداقت، درستی و وفای به عهد را می‌توان در نامه‌های ایشان نیز ردیابی کرد. پیامبر گرامی اسلام در نامه‌های خود

۱. قسطلانی، المواهب اللدنیه، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۵۹؛ ابن سعد، الطبقات الکبری، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۲۴.
۲. «سلام علیک وانی احمد الیک الله الملك القدوس المهيمن واشهد ان عيسى بن مريم روح الله، وكلمته القاها الى مريم البتول الطيبه الحصينه».

۳. طبری، تاریخ الزل و الملوک، ۱۴۰۳ق، ص ۱۵۶۹؛ قسطلانی، المواهب اللدنیه، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۳۹.
۴. شیخ صدوق، معانی الاخبار، ۱۴۰۳ق، ص ۸۱ - ۸۳؛ ر.ک: ترمذی، الشماثل النبویه و الخصائص المصطفویه؛ ابوالشیخ اصفهانی، اخلاق النبی و آدابہ؛ سجستانی، خلق النبی و خلقه.

افزون بر اینکه از حق الهی مردم بر ایشان برای وفای به عهد و صداقت سخن می‌گفتند، همین امور را نیز از مردم درخواست می‌کردند. ایشان با توصیه همگان به این ویژگی‌ها، شرط برخورداری از حمایت‌های مسلمانان و نیز الطاف الهی را در وفای به عهد و صداقت می‌دانستند؛ برای مثال ایشان در نامه‌ای به مردم ساکن در کوه‌های «تهامه» صداقت، وفای به عهد و پایبندی به پیمان مشترک را حق مردمان می‌نامند.^۱ همچنین در پیمان نامه‌ای با مردم «دومة الجندل» که به اسلام نگرویده بودند، ذکر کردند در صورت پایبندی آنان به عهد و پیمان و رعایت صداقت بر تمامی مسلمانان است که رعایت امانت، وفای به عهد و صداقت را با این قوم غیرمسلمان بکنند.^۲ در نامه‌ای به مردم قبیله کلب نیز ضمن برشمردن حقوق و وظایف آنها بر وظیفه مسلمانان در همین امور تأکید کردند.^۳

پیامبر گرامی اسلام در پیمان حدیبیه نیز بر این امر تأکید کردند و در متن صلح نامه آمده است: «دل‌های ما گنجینه استوار راستی و وفاداری است و نباید دزدی و خیانت در میان باشد».^۴ همچنین در پیمان نامه با مسیحیان نجران ذکر می‌کنند: «هر کس این پیمان را نگاه دارد و بر آن حرمت نهد و بر محتوای آن پای فشرد، بر تعهد خود استوار و نسبت به پیمان پیامبر خدا وفادار خواهد بود؛ و هر کس آن را بشکند ...، در امانت خدا خیانت و بر او نافرمانی کرده است ...؛ زیرا که در دین خدا و سفارش مؤکد وی، پایداری بر تعهد و پیمان واجب است».^۵

۱. ابن سعد، الطبقات الكبرى، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۲۹.
۲. یاقوت حموی، معجم البلدان، ۱۴۰۰ق، ج ۱، ص ۲۹۸؛ سهیلی، الروض الاتف فی شرح سيرة النبویه لابن هشام، ۱۴۰۸ق، ج ۲، ص ۳۱۹.

۳. قسطلانی، المواهب اللدنیة، ۱۴۱۷ق، ص ۱۵۳؛ ابن عبد ربّه، العقد الفرید، ۱۴۰۶ق، ج ۱، ص ۱۳۴.

۴. «وَأَنَّ بَيْنَنَا عَيْبَةً مَكْفُوفَةً، وَإِنَّهُ لَا إِسْلَافَ وَلَا إِغْلَافَ».

۵. ابن هشام، السيرة النبوية، ۱۹۶۳م، ص ۷۴۷؛ بلاذری، انساب الأشراف، ۱۳۹۴ق، ج ۱، ص ۳۴۹.

۶. «وَمَنْ حَفَظَهُ وَرَعَاهُ وَوَفَّى بِمَا فِيهِ، وَهُوَ عَلَى الْعَهْدِ مُسْتَقِيمٌ وَالْوَفَاءُ بِذِمَّةِ رَسُولِ اللَّهِ؛ وَمَنْ نَكَثَهُ وَخَالَفَهُ إِلَى غَيْرِهِ وَبَدَلَهُ فَعَلِيهِ وَزَرَهُ، وَقَدْ خَانَ أَمَانَ اللَّهِ وَنَكَثَ عَهْدَهُ وَعَصَاهُ وَخَالَفَ رَسُولَهُ وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْكَاذِبِينَ، لِأَنَّ الذِّمَّةَ وَاجِبَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ الْمَفْتَرَضِ».

۷. ابن سعد، الطبقات الكبرى، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۲۱؛ ابوداود، سنن ابی داود، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۲۹۰.

تأکید بر وفای به عهد و صداقت از ابزارها و نمادهای اسلامی است که در دیپلماسی عمومی به منظور جلب نظر عموم به کار برده می‌شود و اسلام هم بر آن تأکید داشته است؛ پیامبر گرامی اسلام نیز آن را استفاده می‌کردند. منش صادقانه در برخورد با مردم دیگر کشورها و همچنین تأکید بر اصل صداقت و راستی، اصل و ابزار دیگری است که می‌توان از نامه‌های پیامبر اسلام برای دیپلماسی عمومی دولت اسلامی به دست آورد.

۸. ادبیات محترمانه برای غیرمسلمانان و تأکید بر صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز

اسلام بر مسئله همزیستی مسالمت‌آمیز با پیروان ادیان آسمانی دیگر تأکید کرده است؛ به همین دلیل قرآن مجید در موارد متعددی به ایجاد صلح و امنیت، وفاق و دوستی و همزیستی مسالمت‌آمیز فرمان می‌دهد، مشروط بر آنکه آنان نیز به اصول همزیستی مسالمت‌آمیز پایبند و متعهد باشند؛ از جمله خداوند در آیه ۸ سوره «ممتحنه» این‌گونه امر می‌نماید: «خدا شما را از نیکی کردن و رعایت عدالت نسبت به کسانی که در امر دین با شما پیکار نکردند و از خانه و دیارتان بیرون نراندند، نهی نمی‌کند؛ چراکه خداوند عدالت‌پیشگان را دوست دارد».^۱ همچنین در آیه ۹۰ سوره «نساء»^۲ تأکید می‌کند که هرگاه گروهی از کفار واقعی طرفی برگزینند و در پی مسالمت باشند، مسلمانان بر آنان سلطه‌ای نداشته و حق جنگیدن با آنها را ندارند.

نیک‌رفتاری و برخورد مسالمت‌آمیز و محترمانه به مثابه اصلی از اصول شرع مقدس در نامه‌ها و پیمان‌های حضرت رسول ﷺ نیز موجود است که می‌تواند بخشی از اسلوب دیپلماسی عمومی در اسلام قلمداد شود؛ برای نمونه ایشان در پیمان‌نامه خود با اهل

۱. «لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَ تُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ».

۲. «فَإِنْ أَعْتَلَّوْكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَ أَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا».

کتاب ساکن در مناطق حنینا، خیبر^۱ و مقنا^۲ با نهایت احترام از ایشان یاد می‌کند و ایشان را مخاطب قرار می‌دهد. رسول گرامی اسلامی در این پیمان نامه مرقوم داشته‌اند: «بر من وحی آمده است که شما به جایگاه زندگانی و سرزمین خویش بازخواهید گشت. هیچ‌گونه الزام و اجباری در دین نیست و هر یک از شما بخواهد می‌تواند از دین اسلام و سفارش پیامبر خدا پیروی کند. این رفتار از نظر بزرگداشتی است که از سوی من در برابر شما انجام می‌گیرد. بر خاندان پیامبر خدا و بر همه مسلمانان است که بر پایه آنچه در این نوشته آمده است، رفتار کنند. هر کسی با حنینا و مردم خیبر و مقنا به نیکی رفتار کند، به خود نیکی کرده است و هر کس با آنان به [بدی] رفتار نماید، به خود بدی کرده است»^۳. همچنین در نامه‌ای به اهل کتاب قبیله هگرا^۴ با آنان با نرمی و ادبیات محترمانه سخن می‌گوید، آنان را به پرستش خدای یکتا به عنوان یک امر مشترک دعوت می‌کند، از لزوم آشتی و صلح میان دو گروه سخن می‌گوید و همگان را به درستی و برادری فرامی‌خواند.^۵

کار بست ادبیات محترمانه، تأکید بر همزیستی مسالمت‌آمیز و پذیرش افراد با وجود تفاوت در نگرش و باورها یکی از ویژگی‌های درخشانی است که می‌تواند زمینه‌ساز جلب توجه جهانیان و موفقیت در دیپلماسی عمومی اسلامی باشد؛ این امر نه یک رویه و دستورالعمل برای مواجهه با کافران که باید سرلوحه رفتار شیعیان با دیگر مذاهب درون اسلام نیز قرار گیرد. پرهیز از بی‌احترامی و توهین به افراد و امور مقدس دیگر مذاهب اسلامی در برخورد با آنان بخش مهمی از دیپلماسی عمومی درون جوامع اسلامی را شکل می‌دهد که می‌تواند به عمق بخشی حس اعتقاد به دین واحد و بسط همکاری‌ها در مسیر تعالی اسلام کمک شایانی نماید.

۱. منطقه خیبر در فاصله حدود ۱۶۰ کیلومتری مدینه واقع در حجاز شبه جزیره عربستان قرار داشته است.

۲. مقنا در نزدیکی ایله واقع شده است و از سرزمین‌هایی بود که یهودیان و مسیحیان در آن زندگی می‌کردند.

۳. حمیدالله، نامه‌ها و پیمان‌های سیاسی حضرت محمد ﷺ و اسناد صدر اسلام، ۱۳۷۴، ص ۱۶۷.

۴. از قبایل ساکن در بحرین بوده‌اند.

۵. بیهقی، السنن الکبری، ۱۴۰۱ق، ج ۹، ص ۱۹۲؛ یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ۱۴۰۰ق، ص ۹۰.

شایان ذکر است که بنا بر آیات و همین نامه‌ها این امر یک رابطه دوطرفه است و لزوم احترام به غیرمسلمانان و همزیستی مسالمت‌آمیز با آنان تا زمانی است که آنها نیز از مسیر انصاف و خیرخواهی خارج نشوند.

۹. خیرخواهی برای یکدیگر

خواستن خیر و خوبی برای دیگران در فرهنگ انسان‌ساز اسلام از منزلتی والا برخوردار است که از آن با عنوان نصیحت نیز نام برده می‌شود. رسول گرامی اسلام فرمود: «دین یعنی خیرخواهی».^۱ در سخنی دیگر نیز انسان کوشا در اطاعت و خیرخواه را در برخی مقامات، همراه خویش دانسته است.^۲ امیرمؤمنان (ع) می‌فرماید: «اصحابی که بیش از دیگران، نصیحت و خیرخواهی می‌کردند، نزد پیامبر جایگاه برتری داشتند».^۳

پیامبر گرامی اسلام در نامه به مسیحیان ساکن در منطقه نجران،^۴ نیک خواهی را شرط پیمان خود با آنان قرار می‌دهد و همین امر در پیمان نامه با مردم مقنا تکرار می‌کند و در ادامه به مسلمانان تذکر داده است: «هر کس مردم مقنا را به کاری نیک آگاه سازد، آن نیکی از آن خود وی خواهد بود؛ و هر کس آنان را با کاری بد آشنا گرداند، به خود بدی خواسته است».^۵ در پیمان نامه‌های مستقلی با گروهی از قبایل مسیحی، مردم تفلیس، جرباء و اذرح (دوروستا در شامات) اشاره می‌کنند که وظیفه رسول خداست

۱. «رَأْسُ الدِّينِ التَّصِيحَةُ لِلَّهِ وَلِدِينِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَلِلْمُسْلِمِينَ عَامَّةً» (حر عاملی، وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۴۹۵).

۲. مجلسی، بحار الانوار، ۱۴۱۰ق، ج ۲۷، ص ۷۲.

۳. همان، ج ۱۶، ص ۱۵۱.

۴. مقریزی، إمتاع الأسماع، ۱۴۱۱ق، ج ۲، ص ۱۰۳۷؛ ابوداود، سنن ابی داود، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۲۹۰.

۵. ابن قیم، أحکام اهل الذمة، ۱۴۱۸ق، ص ۹؛ حمیدالله، نامه‌ها و پیمان‌های سیاسی حضرت محمد ﷺ و اسناد صدر اسلام، ۱۳۷۴، ص ۱۶۶.

که نیکوکار یک قوم را گرامی بدارد و برای خطاکاران طلب غفران و بخشش کند و از گناه آنان چشم‌پوشی کند.^۱

پیامبر گرامی اسلام افزون بر اینکه در نامه‌های خود به این اصل اجتماعی توصیه می‌نمودند، خود نیز با نصیحت و موعظه مخاطبان، سعی در هدایت آنان به مسیر حق و سعادت را داشتند. ایشان در نوشته‌های خود مردم قبایل مختلف را به رعایت حقوق خداوند و احکام الهی توصیه می‌نمودند و مسیر رشد و تعالی را به آنها گوشزد می‌کردند. این خیرخواهی برای دیگران در جهانی که منافع فردی و گروهی در کنار خودخواهی‌های فزاینده در آن بشر را به قهقرا فرو می‌برد، می‌تواند نور امیدی برای رستگاری و سعادت جهانیان باشد.

۱۰. صلح‌جویی و اصلاح میان انسان‌ها

یکی دیگر از تعالیم برجسته و تأثیرگذار اسلام، امر به صلح‌جویی و رفع مسالمت‌آمیز اختلاف‌هاست. قرآن مجید در آیه ۲۵ سورة «بقره»^۲ به صراحت جنگ‌افروزی را مذمت و منشأ آن را فساد و تباهی می‌داند؛ از سوی دیگر نیز در آیه ۶۴ سورة «مائده»^۳ خدا را فروشنده آتش جنگ می‌خواند.

تأکید بر صلح با دیگران و رفع اختلاف میان گروه‌های مختلف در نامه‌های رسول مکرم اسلام به روشنی مشاهده می‌شود. افزون بر تعداد قابل توجهی پیمان صلح که میان ایشان و غیرمسلمانان بسته شده است، ایشان در نامه‌های خود همواره سعی بر حل اختلاف‌های

۱. بلاذری، انساب الأشراف، ۱۳۹۴ق، ص ۶۰-۲۰۱؛ طبری، تاریخ الرسل والملوک، ۱۴۰۳ق، ص ۲۶۷۴؛ مقریزی، إمتاع الأسماع، ۱۴۱۱ق، ج ۱، ص ۴۶۸.

۲. «وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ».

۳. «كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ».

میان قبایل مختلف را داشته‌اند. در اختلاف میان قبیله طى و بنی اسد بر سر زمین و آب‌های مشترک، ایشان با ارسال نامه موجب ریشه‌کن شدن اختلاف شدند تا جنگی میان دو قبیله واقع نشود. ایشان در این نامه ذکر می‌کنند: «به آب‌های قبیله طى و سرزمین ایشان نزدیک نشوید؛ زیرا که آب‌های آنان بر شما حلال نیست».^۱ همچنین در نامه‌هایی محدوده تملک مورد اختلاف قبایل را تعیین می‌کنند؛ مانند نامه به قبیله ثقیف^۲ که در آن سرزمین «وج» را از آن این قبیله می‌خواند و مسلمانان را از تصرف و غصب این مناطق نهی می‌کند و با این وسیله دیگران را از هرگونه طمع به آن منع می‌کردند و اسباب اختلاف را ریشه‌کن و زمینه صلح را فراهم می‌آوردند.

اسلام با تأکید بر لزوم تلاش در راستای کاهش اختلاف انسان‌ها، می‌کوشد از تفکیک‌گذاری‌های مصنوعی و غیرعقلانی اجتناب کند و مانعی در راستای دشمن‌سازی و رقیب‌پنداری بشر امروزی به وجود آورد. همین امر می‌تواند در دیپلماسی عمومی یک دولت اسلامی به مثابه اصلی اساسی قلمداد شود تا بر اساس آن صرفاً در مواردی خاص اختلاف و دشمنی با یک موجودیت خارجی مجاز تلقی شود و همواره سرلوحه این دیپلماسی عمومی تلاش در راستای چاره‌جویی برای حل اختلافات و تبدیل اختلاف‌ها به پیوندها باشد.

نتیجه

با توجه به آنچه تاکنون گفته شد، می‌توان نتایج این پژوهش علمی را بدین ترتیب ارائه داد:

۱. با توجه دقیق در اسلوب دعوت اسلامی و شیوه‌های آن می‌توان ادعا کرد دعوت اسلامی به ویژه روش‌های دیپلماسی عمومی پیامبر اسلام مبتنی بر دو ستون اصلی شکل می‌گیرد: الف) اقناع عقلانی؛ ب) ایجاد استقلال فکری یا خودبستگی.

۱. «..... اما بعد فلا تقربن میاه طى و ارضهم فانه لا تحل لکم» (ابن سعد، الطبقات الکبری، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۲۸).

۲. ابن زنجویه، الأموال، ۱۴۲۷ق، ج ۱، ص ۶۷.

دین اسلام از آنجاکه به دنبال بیدار کردن عقل خفته و وجدان سرکوب شده بشر است، در تمام مسیر دعوت خود به دنبال استفاده از شیوه‌های عقلانی است تا از این مسیر عقلانیت مقدس بشری رازنده گرداند و با استفاده از آگاهی حاصل از این بیداری بتواند استقلال فکری، معنوی و مادی را برای بشر به ارمغان آورد. با توجه به این نکته، جدایی دیپلماسی عمومی اسلامی از مدل غربی در تمامی ابعاد اعم از هدف، روش و نتایج انکارناپذیر است.

۲. انسان در دیپلماسی اسلامی نه به مثابه ابزاری برای رسیدن به اهداف دنیوی و مادی، که در جایگاه موجودی صاحب عقل و درایت است که خداوند وظیفه دارد ابزار هدایت مادی و معنوی را به او برساند؛ از این رو دعوت و دیپلماسی عمومی پیامبر اسلام نه از باب جلب منافع، که از باب انجام وظیفه و ابلاغ رسالت شکل می‌گیرد. این تفاوت سبب می‌شود دیپلماسی عمومی در اسلام حالت معنوی و تا حدی مقدس به خود بگیرد و کسی که در این مسیر گام برمی‌دارد، نه یک دیپلمات صرف که یک جهادگر در مسیر هدایت بشری و پیاده‌سازی خواست الهی محسوب شود.

۳. بررسی نامه‌های پیامبر گرامی اسلام به قبایل و گروه‌های انسانی در عصر خود بیان‌کننده اهمیت تأثیرگذاری مستقیم بر انسان‌ها بدون در نظر داشتن سلسله‌مراتب‌های حکومتی و قبیله‌ای است. پیامبر گرامی اسلام همان اندازه که ارتباط و تأثیرگذاری بر سران جوامع متفرق بشری را مورد توجه قرار می‌دادند و بدان اهتمام داشتند، بر این گونه ارتباط عمومی که در دوران کنونی با عنوان دیپلماسی عمومی شناسایی می‌شود نیز تأکید کردند.

این تحقیق نشان می‌دهد که حجم زیادی از اصول و روش‌های قابل استفاده در دیپلماسی عمومی برای عصر حاضر را از نامه‌های رسول گرامی اسلام می‌توان به دست آورد و دولت‌های اسلامی می‌توانند با استفاده از این اصول متری، منظومه

دیپلماسی عمومی خود را بسیار مؤثر و پویا منطبق با اصول اسلامی پایه‌ریزی کنند. بهره‌گیری از مؤلفه‌های دیپلماسی عمومی اسلامی مانند صلح‌طلبی جهانی، خیرخواهی، احترام به دیگران، تأکید بر اشتراک‌ها و نفی نابرابری‌ها و... نه تنها هم هدف‌های بلند دین مبین اسلام را تأمین می‌کند، بلکه در راستای حفظ منافع ملی کشورها نیز سازگار است.

۴. این پژوهش اثبات نمود که دیپلماسی عمومی در اسلام نباید یک امر جدید تلقی شود؛ اما نیازمند مذاقه و بررسی‌های دقیق علمی برای استخراج تمامی اصول این عرصه است. بر همین اساس پژوهش حاضر در حد توان خود بخشی از این موارد را صرفاً مبتنی بر فقط روش‌های پیامبرگرامی اسلام و تنها از یکی از منابع قابل استفاده در استنباط، استخراج کرده است. بی‌شک منابع مختلف دیگری مانند قرآن کریم، سیره و روش ائمه اطهار، روایات و استنباط عقلی می‌تواند دایره وسیع دیگری از این موارد را ارائه دهد. این پژوهش پیشنهاد می‌کند پژوهشگران علاقه‌مند ورود به این عرصه را در نظر داشته باشند و بدان اهتمام بورزند.

کتاب‌نامه

ابراهیم، عزالدین (۱۳۹۳). «پژوهشی در نامه‌های پیامبر ﷺ». ترجمه حسین علینقیان. آینه پژوهش، ش ۱۴۷.

ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمد بن علی (۱۴۰۳ق). معانی الاخبار. [بی‌جا]: [بی‌نا].

ابن حبیب، محمد بن حبیب (۱۴۲۱ق). المحبتر. قاهره: دارالغد العربی.

ابن زنجویه، حمید بن مخلد (۱۴۲۷ق). الأموال. [بی‌جا]: مرکز الملک فیصل للبحوث والدراسات الاسلامیه.

ابن سعد، محمد بن سعد (۱۴۱۰ق). الطبقات الکبری. بیروت: دارالکتب العلمیه.

- ابن سلام، ابوعبید القاسم (۱۹۶۸م). کتاب الأموال. [بی جا]: مكتبة الكلّیات الأزهریّة.
- ابن عبد ربّه، أحمد (۱۴۰۶ق). العقد الفريد. تحقيق: احمد امين و ديكران. بيروت: دارالكتاب العربی.
- ابن قیم، ابوعبدالله محمد بن ابی بكر (۱۴۱۸ق). احكام اهل الذمة. بيروت: دارالكتب.
- ابن هشام، عبد الملك الحمیری (۱۹۶۳م). السيرة النبویّة. قاهره: المدنی.
- ابوداود، سليمان ابن اشعث (۱۴۱۰ق). سنن ابی داود. بيروت: دارالفكر.
- احمدی میانجی، علی (۱۴۱۹ق). مكاتیب الرسول ﷺ. قم: دارالحديث.
- ازرقی، محمد بن عبدالله (۱۴۱۶ق). اخبار مكة و ما جاء فيها من الآثار. بيروت: دارالاندلس.
- ایزوتسو، توشیهیکو (۱۳۶۱). خدا و انسان در قرآن. ترجمه: احمد آرام. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- بختیاری، احمد (۱۳۹۰). «بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های دیپلماسی عمومی با مفاهیم نرم». فصلنامه مطالعات عملیات روانی، س ۸، ش ۳۰.
- بلاذری، احمد بن یحیی (۱۳۹۴ق). انساب الأشراف. بيروت: مؤسسه الاعلمی.
- بیهقی، احمد بن حسین (۱۴۰۱ق). السنن الكبرى. بيروت: دارالفكر.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۳ق). وسائل الشیعة الى تحصیل مسائل الشریعة. بيروت: شیرازی.
- حسینی، سید محمد (۱۳۷۶). «سبک نامه‌ها و دیگر نوشته‌های پیامبر اکرم ﷺ». متن پژوهی ادبی، ش ۲.
- حمیدالله، محمد (۱۳۷۴). نامه‌ها و پیمان‌های سیاسی حضرت محمد ﷺ و اسناد صدر اسلام. ترجمه: محمد حسینی. تهران: سروش.
- دهقانی فیروزآبادی، سروش (۱۳۹۲). «سطوح و انواع دیپلماسی عمومی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)». فصلنامه پژوهشنامه انقلاب اسلامی، س ۲، ش ۷.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال؛ فیروزی، علیرضا (۱۳۹۱). دیپلماسی عمومی ایران در دوران اصول‌گرایی. [بی جا]: روابط خارجی.
- سلطانی رنانی، مهدی (۱۳۸۸). «نامه‌های پیامبر اعظم ﷺ». فصلنامه فرهنگ کوثر، ش ۷۷.
- سهیلی، عبد الرحمن بن عبدالله (۱۴۰۸ق). الروض الانف فی شرح سيرة النبویه لابن هشام. بيروت: دارالاحیاء.
- شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۳۵۸). نهج البلاغه. ترجمه: احمد سپهر. تهران: اشرفی.

- طبری، محمد بن جریر (۱۴۰۳ق). تاریخ الرسل و الملوك. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- قسطلانی، احمد بن محمد (۱۴۱۷ق). المواهب اللدنیه. بیروت: دارالکتب.
- متقی هندی، علی بن حسام الدین (۱۴۰۹ق). کنز العمال. تحقیق: شیخ بکری حیانی و شیخ صفوة الصفا. بیروت: مؤسسة الرسالة.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۱۰ق). بحار الانوار. بیروت: دارالاحیاء.
- مقریزی، احمد بن علی (۱۴۱۱ق). إمتاع الأسماع. بیروت: دارالکتب.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۹). پیام امام. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مورگنتا، هانس. جی (۱۳۷۴). سیاست میان ملت ها. ترجمه: حمیرا مشیرزاده. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
- نیشابوری، مسلم (۱۴۰۱ق). صحیح مسلم. بیروت: دارالفکر.
- هادیان، ناصر؛ احدی، افسانه (۱۳۸۸). «جایگاه مفهومی دیپلماسی عمومی». فصلنامه روابط خارجی، دوره اول، ش ۳.
- هوشمند، مهدی (۱۳۸۰). «معرفی کتاب مکاتیب الرسول ﷺ». فصلنامه علوم حدیث. ش ۲۱.
- یاقوت حموی، یاقوت بن عبدالله (۱۴۰۰ق). معجم البلدان. بیروت: دارصادر.
- یزدانی، عنایت الله نژاد؛ زندیه، رؤیا (۱۳۹۲). «کاربست دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در چارچوب اصول و ارزش های انقلاب اسلامی». فصلنامه پژوهش های انقلاب اسلامی، س ۱، ش ۲.
- یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب (۱۴۰۰ق). تاریخ الیعقوبی. بیروت: دارصادر.